

Novověká vápenka u Divák (okr. Břeclav)

Divácký písmák Vilém Pernikář ve svých vzpomínkách z roku 1934 se zmiňuje o lomu v panském lese u vápenice.¹⁾ V souvislosti se soupisem archeologických lokalit na diváckém katastru bylo v terénu hledáno i toto místo. K jeho lokalizaci přispěla až náhoda. V srpnu 1982 spolupracovník Regionálního muzea v Mikulově Jaroslav Němeček zjistil, že při rozšiřování lesní cesty nad lomem byla narušena pravděpodobně vápenická pec. Vzhledem k ojedinělosti nálezů byl zde v září 1982 proveden záchranný výzkum s cílem zjistit konstrukci a datování objektu.

Lokalita se nachází 2 km jihozápadně od Divák v listnatém lese v poloze "U skaly" přímo nad lomem v němž se na přelomu 19. a 20. století těžil kámen. Porušená vápenka leží na severozápadním okraji ploché těžební jámy o rozměrech asi 60 x 20 m, která je s ní pravděpodobně současná.

Při záchranném výzkumu byl nejdříve začištěn řez částí objektu provedený buldozerem při rozšiřování lesní cesty (obr. 3). V levé části dokumentovaného řezu jsou pod lesní prstí vrstvy zvětralé horniny se sutí a vápnem proložené vrstvami s větším množstvím přepálené hlíny. Ve spodní vrstvě vápenné suti je větší koncentrace uhlíků. Blíže ke středu se nad podložím nacházejí vrstvy vápna, které jsou překryty opět vrstvami vápenné suti s uhlíky a cihlovou sutí. Přibližně uprostřed řezu je dokumentován zahlobený kanál pece zasypaný sutí s větším množstvím úlomků cihel i lomového kamene. V pravé části dokumentovaného řezu je nad podložím patrna vrstva zvětralé horniny pocházející z výkopu pece. Výše je vrstva přepálené hlíny a vápenná suť s úlomky cihel. Při dalším výzkumu byla vybrána část předpecního prostoru (1), který vymezují dvě zídky (obr. 2). Jižní zídka z lomového kamene a cihel na hlínu byla přizděna kolmo k čelu pece. Zídka byla značně porušena, ale místy se dochovala až do výše 0,85 m. Severní zídka postavená z cihel svírá s čelem pece tupý úhel. Zídka je značně porušena zvláště u čela pece, ale přes-

to je zde patrné, že měla šířku kolem 0,3 m. Dno předpecního prostoru je vydlážděno kameny. Nad dnem byla pozorována propálená hlína mocná 0,2 m a nad ní teprve suť s množstvím úlomků cihel. Z předpecí vede klenutý tahový kanál široký 0,4 m a vysoký 0,5 m do vlastního prostoru pece (2). Je dlouhý 0,75 m a vede značně porušenou zdí (4). Vlastní pec má obdélníkový půdorys se zaoblenými rohy o rozměrech 2,7 x 1,6 m (3). Její dno je vypálené. V zadní části pece je oválná jamka o rozměrech 1,15 x 0,6 m, která je oproti ostatnímu dnu hlubší o 0,3 m (7). Podél bočních stěn je z cihel zbudován sokl vysoký 0,4 m a široký 0,32 m (5). V době výzkumu byl již značně porušen. V zadní části pece je sokl silně změněn žárem, takže se tam cihly roztekly a slinuly (6). Sokl byl stavěn tak, že tři řady cihel byly poskládány na ležato a hřbírní řada vytvořena z cihel šířkou na stojato. Stěny pece nad soklem jsou obezděny cihlami (8). Místy je cihlové obezdění silně porušeno, ale místy se dochovalo až do výše 0,8 m nad sokl. Šířka obezdění měří 0,35 m. Stěny jsou svislé. Zásyp pece sestával z cihel a kamenné suti.

Cihly použité ke stavbě vápenky měly rozměry jednak 298 x 143 x 65 mm a jednak 290 x 160 x 65 mm. Na jedné z cihel byl otisk psí tlapky.

Přestože při výzkumu byla věnována značná pozornost všem nálezům, které by umožnily datování objektu, nebylo jich nalezeno mnoho. V lesní prsti těsně pod povrchem se našly zlomky ze stěny a dna tenkostěnné nádoby vyrobené ze slídového materiálu. Od hrnčířského kruhu byla tato nádoba odříznuta. Nálezy umožňují jen rámcové datování do novověku. V zásypu vápenky bylo nalezeno několik úlomků z okraje, stěn i den nádob (obr. 1:1-3). Dva úlomky pocházejí z kachle, a to jak z čelní vyhřívací stěny, tak i pláště komory a okraje vyhřívacího otvoru (obr. 1:4-5). Čelní vyhřívací stěna byla pokryta zelenou polevou (obr. 1:4). V zásypu vápenky byl nalezen i železný zavírací nůž v otevřené poloze (obr. 1:6).

Chceme-li objevenou vápenku zařadit do vypracované klasifikace vápenických pecí, tak by patřila nejspíše k 3. typu R. Müllera,²⁾ který je častý ve středověku. Tyto pece mají však zpravidla čtvercový, nebo téměř čtvercový, půdorys a více tahových kanálů. Divácká pec představuje asi další vývoj tohoto typu v novověku.

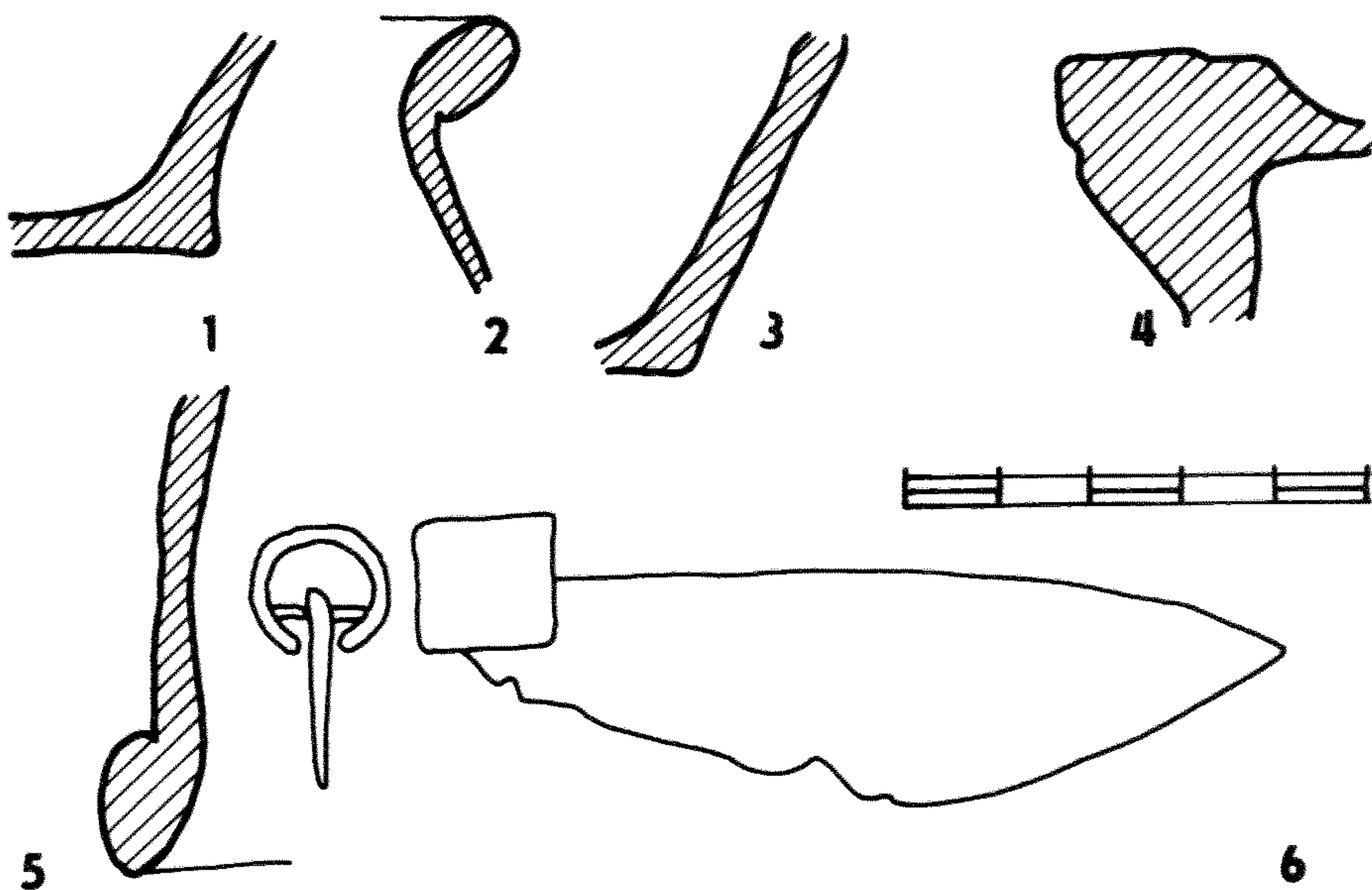
Cihlový sokl sloužil jako opora pro vápence skládané do klenby. Ve vápenické terminologii se nazýval "pelíska".³⁾ Podle dokumentovaného profilu se zdá, že vápence skládané do pece byly zasypány sutí a snad i omazány hlínou, tzv. "kabátem",⁴⁾ která se později vypálila a jejímž pozůstatkem mohou být vrstvy propálené hlíny. Účelem těchto vrstev byla tepelná izolace pece. Tahovým kanálem se obsluhovala pec, která byla asi postupně roztápěna.⁵⁾ Do oválné jamky v zadní části pece se pravděpodobně shromažďoval popel. Po roztopení pece byly všechny otvory uzavřeny a v peci po určité době probíhala exosermická reakce. Žárem deformované a na povrchu slinuté cihly svědčí pro velký žár dosahovaný v peci. Teprve po vychladnutí byl vápenec vypálený na vápno rozebrán, pec vyčištěna a připravena k dalšímu použití.

Nálezy umožňují jen rámcové datování pece do novověku. Její poloha v panském lese svědčí pro to, že se jednalo o výrobní zařízení diváckého dominia. Ze skutečnosti, že na cihlách nebyla značka MD, kterou byly značeny cihly použité například při stavbě hrobky v divácké zámecké zahradě r. 1832, lze s jistotou rezervou usuzovat, že vápenka je starší. Nejspíše souvisela se stavbou zámku, nebo jiné panské stavby v 18. nebo na počátku 19. stol. Není zatím ani vyloučeno, že pec produkovala vápno i pro trh. Pravděpodobně totiž nebyla osamocena. Pozoruhodné je, že vrchnosti i v této době se vyplatilo využít lokálního ložiska vápence. Pochopíme to spíše, když si uvědomíme, že surovinu a dřevo k vypálení měla vrchnost vlastní, těžbu i případné formanky bylo možno zajistit robotou a jedinou silou, kterou bylo třeba zvláště odměnit byl specialista - vápeník.

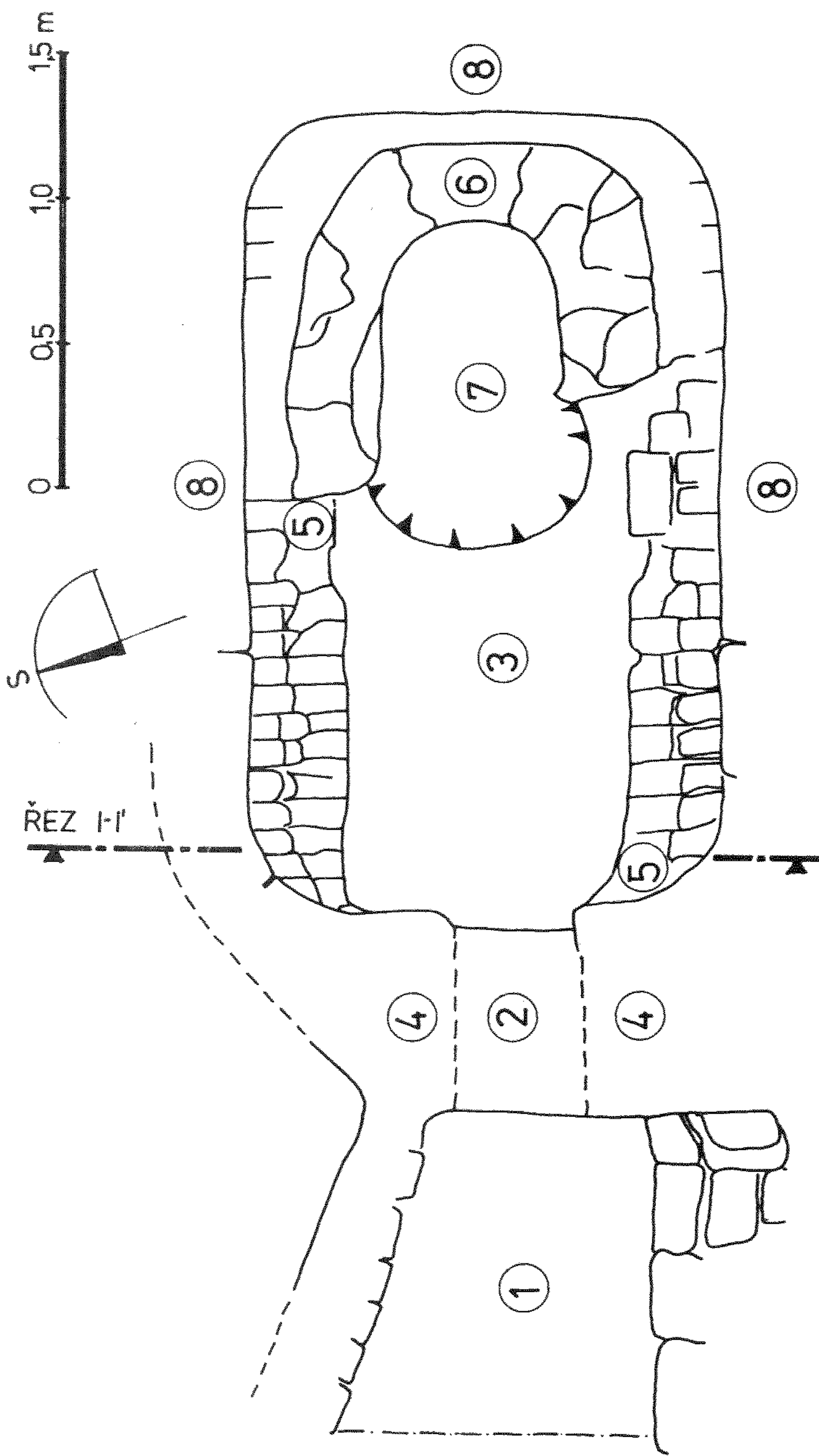
Z uvedených výsledků vyplývá, že při dokumentaci vápenictví bude třeba věnovat pozornost i lokálním ložiskům vápence, který mohl být exploatován až hluboko do novověku.

Poznámky:

- 1) Rukopis uložen v Regionálním muzeu Mikulov, str. 36.
- 2) R. Müller, Die ungarischen Kalkbrennöfen, ZAM 4, 1976, str. 80, obr. 7.
- 3) R. Vermouzek, Z dějin vápenictví, Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami, Brno 1980, str. 64.
- 4) Tamže, str. 60.
- 5) J. Merta, Výzkumy vápenických pecí, Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami, Brno 1980, :37

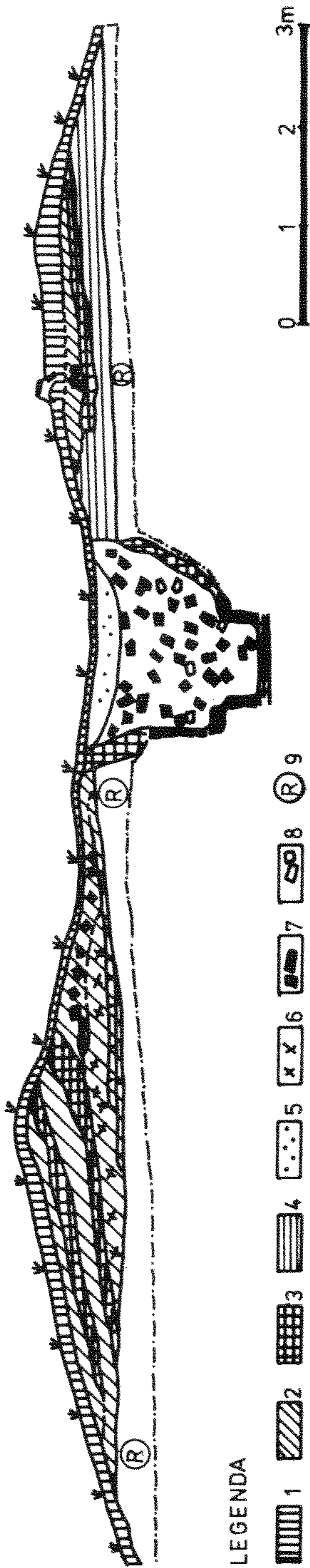
Obr. 1 Diváky - U skaly. Nálezy v zásypu pece. Kresba: J. Unger - J. Vlhová.

Obr. 2 Diváky - U skaly. Púdorys vápenky. 1-předpecí, 2-tahový kanál, 3-pec, 4-zeď mezi předpečním prostorem a pecí, 5-sokl, 6-žárem slinuté stěny, 7-jamka, 8-cihlové stěny.

Kresba: J. Unger - J. Vihová.

ŘEZ I-I'

LEGENDA

1 2 3 4 5 6 7 8 9

Obr. 3 Diváky - U skaly. Řez I-I'. Legenda: 1-lesní prst, 2-vápenná suť, 3-přepálená hlína, 4-vrstva zvětralé horniny bez nálezů, 5-vápno, 6-uhlíky, 7-cihly, 8-kameny, 9-rostlý terén. Kresba: J. Unger - J. Vlhová.